

Новик О. О.,
здобувач вищої освіти
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

Науковий керівник:
Ковальова Т. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державної безпеки
факультету забезпечення державної безпеки
Київський інститут Національної гвардії України
(м. Київ, Україна)

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) – це система норм, покликана обмежити наслідки збройних конфліктів та захистити тих, хто безпосередньо не бере участі у бойових діях, а також осіб, які опинилися в руках противника, зокрема військовополонених. Розв’язавши криваву війну в Україні, РФ вчинила дії, які не мають виправдання, ні з військової, ні з моральної точки зору. Вбивства цивільного населення, обстріли дитячих садочків, лікарень і житлових будинків, провокування екологічних катастроф, розстріл шкільних автобусів і «швидких», застосування крилатих ракет по житловим масивам – це неповний перелік воєнних злочинів, вчинених вищим воєнно-політичним керівництвом РФ. Злочинів, які не мають терміну давності та за вчинення яких немає амністії [1]. В умовах сучасних конфліктів особливого значення набуває захист військовополонених, оскільки саме ці особи є вразливою категорією, схильною до жорстокого поводження, катувань та інших форм порушення прав.

Женевські конвенції 1949 року та Додаткові протоколи до них містять основоположні норми, що регулюють правовий статус військовополонених та забезпечують їхній захист [2]. Дотримання цих норм є невід’ємною частиною забезпечення міжнародної безпеки та стабільності в умовах воєнних дій.

Військовополонений як об’єкт захисту міжнародного гуманітарного права:

Згідно з III Женевською конвенцією від 12 серпня 1949 року, військовополоненими вважаються особи, які належать до збройних сил однієї зі сторін конфлікту та потрапили у владу супротивника. До цієї категорії належать також:

- члени регулярних збройних сил;
- добровольчі загони та ополчення, якщо вони відповідають певним критеріям (мають командира, носять розпізнавальні знаки, відкрито носять зброю);

- особи, що супроводжують збройні сили, наприклад, журналісти, цивільний персонал, медичні працівники [2].

Статус військовополоненого надає певні права та гарантії, серед яких:

- право на гуманне поводження;
- захист від актів насильства, залякування, образ;
- забезпечення необхідними умовами для життя, включаючи їжу, воду, медичну допомогу.

Порушення цих норм є воєнним злочином і підлягає міжнародному переслідуванню.

Основними принципами, що регулюють поводження з військовополоненими, є:

1. Гуманне поводження. Сторони, що тримають військовополонених, зобов'язані забезпечити їм захист життя і здоров'я, а також забороняється будь-яка форма жорстокого поводження, тортур, знущань або дискримінації.

2. Інформаційний захист. Згідно з нормами МГП, кожен військовополонений має право повідомити своїй родині та державі про своє захоплення. Для цього створюються спеціальні інформаційні бюро.

3. Забезпечення належних умов утримання. Умови, в яких утримуються військовополонені, мають відповідати мінімальним стандартам. Це стосується житла, харчування, одягу та медичного забезпечення. Зокрема, держава, що утримує військовополонених, зобов'язана:

- забезпечити чистоту та гігієну;
- надавати необхідну медичну допомогу;
- уникати небезпечних або шкідливих умов праці для полонених.

4. Права на працевлаштування. Військовополонені можуть залучатися до роботи за умови, що вона не є пов'язаною з воєнними діями та не порушує їхніх фізичних і моральних прав. Їм мають виплачувати справедливу заробітну плату за виконану роботу.

5. Повернення на батьківщину. Після закінчення конфлікту всі військовополонені мають бути звільнені та репатрійовані без затримки.

Порушення норм, що регулюють статус військовополонених, розглядаються як серйозні воєнні злочини. Міжнародне право передбачає кілька механізмів для притягнення до відповідальності осіб, які скоюють такі злочини:

- Міжнародний кримінальний суд (МКС), що розглядає справи про воєнні злочини та злочини проти людяності;

- Трибунали ООН, створені для розслідування конкретних конфліктів (наприклад, трибунал щодо колишньої Югославії);

- Національні суди, які можуть переслідувати осіб, що порушують норми МГП на своїй території або за участю їхніх громадян.

Важливу роль у забезпеченні дотримання прав військовополонених відіграють також міжнародні гуманітарні організації, такі як Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ), який має мандат контролювати умови утримання та гуманність поводження з військовополоненими [3, С. 68-69].

Сучасні виклики у захисті прав військовополонених:

Незважаючи на наявність чітких міжнародних норм, проблема забезпечення захисту військовополонених залишається актуальною. Сучасні збройні конфлікти часто характеризуються складністю ідентифікації сторін та учасників бойових дій, що ускладнює застосування норм МГП.

Зростає також кількість внутрішніх конфліктів, під час яких сторони не завжди дотримуються міжнародних зобов'язань щодо поводження з військовополоненими. У таких умовах особливого значення набуває посилення міжнародного контролю за дотриманням норм гуманітарного права та вдосконалення механізмів відповідальності за їх порушення.

Міжнародне гуманітарне право є основою для захисту військовополонених у період збройних конфліктів. Дотримання його норм сприяє збереженню життя, гідності та здоров'я полонених, а також забезпечує загальну безпеку та стабільність під час конфлікту. Попри існуючі виклики, механізми міжнародного права, такі як Женевські конвенції, Міжнародний кримінальний суд та діяльність гуманітарних організацій, залишаються важливими інструментами для забезпечення дотримання прав військовополонених. Ефективне застосування цих норм є ключем до гуманізації збройних конфліктів.

Враховуючи вищевикладене, можна констатувати, що, незважаючи на багатовікову історію розвитку та кодифікацію норм, що регулюють поводження з військовополоненими, ця галузь права і надалі стикається з серйозними викликами. Сучасні збройні конфлікти часто характеризуються участю недержавних акторів, відсутністю чітко визначених фронтів та змішуванням комбатантів і цивільного населення. Це ускладнює ідентифікацію військовополонених та застосування норм МГП. У багатьох внутрішніх конфліктах сторони демонструють нехтування міжнародними зобов'язаннями щодо поводження з військовополоненими. Це проявляється у катуваннях, позасудових стратах, використанні полонених як живого щита та інших порушеннях. Існуючі механізми міжнародного контролю за дотриманням МГП, такі як діяльність МКЧХ та міжнародних трибуналів, часто стикаються з обмеженнями доступу до зон конфлікту та політичними перешкодами. Деякі аспекти поводження з військовополоненими потребують уточнення та доповнення з огляду на нові реалії збройних конфліктів, такі як кібервійна та використання безпілотних літальних апаратів.

Перспективи розвитку та адаптація МГП до сучасних викликів потребує розробки чітких критеріїв для ідентифікації військовополонених в умовах гібридних конфліктів та посилення захисту цивільного населення, яке бере участь у бойових діях. Світова спільнота повинна чітко та рішуче реагувати на порушення МГП, застосовуючи санкції та інші заходи впливу до держав та недержавних акторів, які нехтують правами військовополонених. Необхідно розширити мандат міжнародних організацій щодо моніторингу ситуації з правами військовополонених та забезпечити їм безперешкодний доступ до зон конфлікту. Використання сучасних технологій, таких як штучний інтелект та блокчейн, може сприяти збору доказів про порушення МГП та підвищенню ефективності розслідувань воєнних злочинів.

Захист військовополонених залишається важливим елементом міжнародного гуманітарного права. Для ефективного забезпечення їх прав необхідні спільні зусилля держав, міжнародних організацій та громадянського суспільства, спрямовані на адаптацію МГП до сучасних викликів, посилення механізмів контролю та притягнення винних до відповідальності.

Список використаних джерел:

1. Ковальова Т. І., Ковальов Р. М. Кримінальна відповідальність за воєнні та військові злочини в секторі безпеки та оборони. Електронне наукове фахове видання «Юридичний науковий електронний журнал» Запорізький національний університет. 2024. № 1. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/121>
2. Женевська Конвенція про захист цивільного населення під час війни : прийнята 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/995_153 (дата звернення: 22.01.2025).
3. Шевчук, Н. В., Деркач, Р. С. Захист прав військовополонених: норми міжнародного гуманітарного права. Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє : II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2021 р.), С. 68-69.